

■ דוד תמר, אשכולות תמר, מחקרים ועיונים בתולדות צפת וחכמיה וגדולי ישראל בדורות האחרונים, הוצאת ראובן מס, ירושלים תשס"ב. 387 עמודים.

בכרך שלפנינו קובצו למעלה מחמישים ממאמריו של פרופ' דוד תמר, בעריכתו של ד"ר מיכאל ריגלר. זהו מבחר מאמרים, מסות ורשימות, שראו אור בספריו, בכתבי עת שונים ובעיתונות במשך עשרות שנות פעילותו המחקרית. המאמרים נדפסו מחדש, וחבל שלא צוין מקום הפרסום הראשון שלהם. בספר ארבע חטיבות עיקריות המשקפות את שורשיו הרבניים, את תחומי הדעת של המחבר ואת עיסוקיו המחקריים המגוונים. בחטיבה הראשונה, המכונה "צפת וחכמיה", כלולים שמונה עשר מאמרים. בשנייה, הקרויה "הציפייה לגאולה", חמישה מאמרים שעניינם התקוות לגאולה במאות הטי"ו והטי"ז, ומאמר נוסף על מחברה של התפילה לשלום המדינה. החטיבה השלישית, "גדולי ישראל בדורות האחרונים", כוללת עשרים ושלוש רשימות אודות כמה מן הרבנים האשכנזים הנודעים במאה העשרים. החטיבה האחרונה, "בית אבא ז"ל", היא מדור בעל אופי אישי. יפה עשתה משפחת המחבר שיזמה את כינוס כתביו ובכך סייעה למתעניינים וחוקרים כאחד, במיוחד בכל הנוגע לתולדות ארץ ישראל במאה הטי"ו, חכמיה ותורתם, נושאים שהמחבר התמחה בהם והוא מראשי המדברים בו.

■ שלום גמליאל, מגילת הישועה, [ירושלים תשנ"ח]

"מגילת הישועה" פורסת את סיפור הצלת היהודים בתימן בחודש אדר תרצ"ו (1936). המופתי חאגי אמין אלחסיני, שהגיע לתימן בתקופה זו, הציע לאמאם יחיא להשמיד את יהודי תימן; המופתי הסתמך בדבריו על פסוקי הקראן ועל תכניתו של היטלר. עצתו של אלחסיני נסתרה על ידי הרב שלום גמליאל, שהיה בתקופה זו יועצו של האמאם. הרב גמליאל גם הוא נימק את דבריו בהסתמך על הקראן – בקיאותו בספרות הערבית היא תופעה נדירה בקרב יהודי תימן. האמאם יחיא, שהיה ידוע בגישתו המיטיבה ליהודים, לא שעה לעצת אלחסיני, ויהודי תימן ניצלו. הרב גמליאל כתב את סיפור המעשה בסגנון מקראי, בכתב סופרים ועל גבי מגילת קלף, כראוי לנס שנעשה בחודש אדר. המגילה יצאה לאור במהדורת פקסמיליה על נייר דמוי קלף. הרב גמליאל נולד בצנעא בשנת 1907, ושימש כרב שכונה וכיועץ האמאם. משנת 1935 ועד עלייתו ארצה בשנת 1944, ייצג את מחנה הדרדעים בפני השלטונות. בבואו לארץ ישראל לימד בישיבת הרש"ש, ולאחר קום המדינה כיהן בתפקיד בכיר במשרד הדתות. במסגרת עבודתו פעל רבות להעלאת יהודי תימן לארץ ולקליטתם; בין היתר שימש כרב מחנה "גאולה" – מחנה המעבר שעל יד ערן – בזמן מבצע "על כנפי נשרים". עם פרישתו לגמלאות בשנת 1978 הקים את "מכון שלום לשבטי ישורון", לחקר יהודי תימן, ועמד בראשו עד פטירתו בשנת 2001.

■ אהרן קאפח (עורך), מתהלך בתמו צדיק – ספר הזכרון לרי אליה גיאת, בני ברק תשס"ב [עורך הראיונות: שלמה עמיהוד], 20+380 עמודים תמונות

הספר בנוי משני חלקים, ראיונות ומאמרי הערכה, ובסיומו מספר נספחים ובהם תעודות ותצלומי כתבי יד. הראיונות הרבים והמאמרים פורסים סיפור בשני מעגלים. המעגל הראשון, שהוא מטרת הוצאת הספר, הוא סיפורו של אליה גיאת, אביו של המוציא לאור יוסף גיאת, מעשירי מנאכיה שבתימן וסיפורה של משפחתו. גיאת ניצל את עושרו כדי לסייע לעניים רבים ממנאכיה ומסביבתה, יהודים ומוסלמים כאחד. תועלת נוספת בספר הוא המעגל השני ובו סיפורה של קהילת מנאכיה, קהילה יהודית חשובה על הדרך שבין צנעא, עיר הבירה, לחזידה, עיר הנמל. עד היום לא נכתבו על קהילה זו ספר או מחקר מקיף, והספר הזה תורם תרומה נכבדת לכך. הראיונות הרבים פותחים צוהר לחיים העשירים של קהילה יהודית בתימן במחצית הראשונה של המאה העשרים. מהתיאור עולים כמה מוקדים של חיי הקהילה: יחסי יהודים ומוסלמים, המסחר המפותח בקפה, יחסי מנאכיה וסביבתה, שאלות הנהגה ומתחים פנים קהילתיים (כגון המחלוקת על השחיטה ועל מנהגי התפילה), התמודדות הקהילה עם בעיות האסלום (בייחוד בקרב היתומים) ועוד. כיום, כחמישים שנה אחרי עליית "על כנפי נשרים", כאשר רבים מדור העולים הלכו כבר לעולמם, יש חשיבות גדולה לאיסוף עדויות בעל פה מבני דור העלייה, והדפסת העדויות שבכתבי יד. העדויות והראיונות, דוגמת אלו המופיעים בספר שלפנינו, יכולים לסייע בשימור ובתייעוד הקהילות בתימן ובשאר ארצות המזרח, החסרות עדיין תיעוד מספק.